

**YAZILI KAYNAKLARA GÖRE ERKEN DEMİR ÇAĞINDA ANADOLU'YA YAPILAN
GÖÇLER VE ANADOLU'NUN DEĞİŞEN SİYASİ YAPISI***

Nurgül YILDIRIM

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
nyildirim@mku.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-4692-2823

Şeyma ERENKUL

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi
seyma.erenkul@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-2830-0545

Makale Geliş Tarihi: 15.06.2020 **Makale Kabul Tarihi:** 22.10.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Yıldırım, N. & Erenkul, Ş. (2020). Yazılı kaynaklara göre Erken Demir Çağında Anadolu'ya yapılan göçler ve Anadolu'nun değişen siyasi yapısı. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(46), 481-498.

Öz

Erken Demir Çağı, Doğu Akdeniz Havzası içinde büyük değişimlerin yaşandığı karmaşık bir dönemi temsil etmiştir. MÖ 12.yüzyılın başlarında gerçekleşen Deniz Kavimleri Göçleri, bu dönemin başlamasındaki en büyük etken olarak değerlendirilmiştir. Göçlerle birlikte, dönemin önemli otoritelerinin ortadan kalktığı, güç dengelerinin yön değiştirdiği, Anadolu'da siyasi yapının neredeyse tamamen değiştiği bir süreç yaşanmıştır. Bu süreçte Doğu, Güneydoğu ve kısmen Batı Anadolu'da Hitit geleneklerini devam ettiren Geç Hitit Krallıkları adı altında irili ufaklı pek çok krallık kurulmuştur. Dönemin bıraktığı hasarlar henüz ortadan kaldırılamamışken, Anadolu MÖ 11. yüzyıldan sonra bir göç dalgasına daha sahne olmuş, Suriye üzerinden Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya gelerek burada merkezler kuran Aramiler, dönemin demografik ve buna bağlı gelişen sosyo-kültürel çeşitliliğini arttırmışlardır. Bu çalışmada dönemin birincil kaynakları olan Hiyeroglif ve Çivi Yazılı belgeler incelenerek, Deniz Kavimleri ve Arami Göçleri sonucunda Anadolu'daki idari sistemin yeniden kurulmaya çalışılması ve değişen siyasi aktörlerin analizi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erken Demir Çağı, Deniz Kavimleri, Geç Hitit, Aramiler.

* Bu çalışma "Yazılı Kaynaklara Göre Anadolu'nun (Orta, Güney, Doğu) Erken Demir Çağında İdari Yapılanması" başlıklı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

**ACCORDING TO WRITTEN SOURCES THE MIGRATIONS TO ANATOLIA IN THE
EARLY IRON AGE AND THE CHANGING POLITICAL SITUATION OF ANATOLIA**

Abstract

The Early Iron Age represented a complex period in which the Eastern Mediterranean Basin experienced major changes. The Sea Tribes Migrations that took place in the beginning of the 12th century BC were considered as the biggest factor in the beginning of this period. Along with immigration, a process was experienced in which the important authorities of the period disappeared, the balance of power changed direction and the political structure in Anatolia was almost completely changed. Many kingdoms, large and small, were established under the name of the Late Hittite Kingdoms, which continued the Hittite traditions in East, Southeast and partly Western Anatolia. While the damages left by the period have not yet recovered, Anatolia has witnessed another wave of migration after the 11th century BC. Aramis, who came to Eastern and Southeastern Anatolia via Syria and established centers here, increased the socio-cultural diversity of the period. However, like the Late Hittite States, the Arami Kingdoms could not escape to be under the auspices of the Assyrian Empire, which experienced its brightest period.

Key words: *Early Iron Age, Sea Peoples, Late Hittite, Arameans.*

Giriş

Tarih boyunca Anadolu değerli toprakları, öz kaynakları ve stratejik konumu itibariyle pek çok uygarlığa kapılarını açmıştır. Demir Çağı bu hususta Anadolu'da en fazla kültürel çeşitliliğin yaşandığı dönemlerden birini oluşturmuştur. Bu çeşitlilik MÖ 12. yüzyılın başlarında Doğu Akdeniz Havzası'nda yaşanan bazı denizci halkların yeni yerler arayışı ile başlamıştır. Deniz Kavimleri Göçleri veya Ege Göçleri olarak isimlendirilen bu göç dalgası Antik Yakındoğu'nun büyük bir kısmını etkisi altına almıştır. Öyle ki Geç Tunç Çağı'nın sona erip Erken Demir Çağı'nın başlaması bu göç hareketiyle birlikte gerçekleşmiştir.

Deniz Kavimleri göçleriyle birlikte Önasya'nın siyasi haritası büyük ölçüde değişmiş, Anadolu'daki hâkim güç olan Hitit Devleti, Kuzey Suriye'de Mitanni, Mezopotamya'da III. Babil Devleti ortadan kalkmış ve dönemin önemli otoritesi olan Mısır, büyük oranda güç kaybetmiştir (Childe, 2009: s.198; Memiş, 2009: s.167). Anadolu'daki idari otoritenin yok olmasıyla yerleşim doğu ve güneydoğuya kaymaya başlamış ve bu coğrafyada Geç Hitit Beylikleri veya Suriye-Hitit Devletleri olarak adlandırılan yerel kent krallıkları kurulmuştur (Konyar, 2010: s.141; Yakubovich, 2018: s.57; Harmanşah, 2018).

Göçler sonrası ortadan kalkan ve güç kaybeden dönemin önemli otoritelerinin yanı sıra, bu durumu değerlendirip güçlenmeye başlayan Asur Devleti için parlak bir dönem başlamıştır. Asur, yayılmacı ve emperyalist politikasıyla Geç Hitit Krallıkları üzerine çokça seferler düzenlemiş ve uzun yıllar süren mücadeleler yaşamıştır

Nurgül YILDIRIM & Şeyma ERENKUL

(Harmanşah, 2018: s.256). Bu süreçte Doğu'da güç kazanan Urartu Devleti bir müddet sonra Asur'a karşı büyük bir tehdit niteliğinde dönem kayıtlarında ön plana çıkmıştır.

Anadolu'da hâkim bir merkezî otorite olmayışından faydalanmak isteyen bir diğer etnik grup ise Sami kökenli Aramiler olmuştur. Suriye üzerinden göçle gelen Aramili kavimler, Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye topraklarında krallıklar kurarak buraları mesken edinmişlerdir (Köroğlu, 2006: s.136; Yıldırım, 2016a: s.125). Buldukları coğrafya sebebiyle Asur Devleti'nin baskısı altında kalan bu krallıklar MÖ 7. yüzyıldan sonra tamamen Asur hâkimiyetine geçmişlerdir.

Geç Tunç Çağından Erken Demir Çağına Geçiş Sürecinde Anadolu'daki Siyasi Değişimler

Demir Çağı'nın başlangıcı her bölge için eşzamanlı olmamakla birlikte Anadolu için Deniz Kavimleri Göçleriyle birlikte yaklaşık olarak MÖ 1200'de başlayarak, Hellenistik dönemin başlarında, yaklaşık olarak MÖ 330 yılında sona ermiştir (Genz,2011: s.332). MÖ 1200-800/750 tarihleri arasında ise Orta Anadolu için Demir Çağı'nın ilk evresi olan Erken Demir Çağı'nın yaşandığı düşünülmüştür (Ceylan vd., 2008: s.15; Akurgal, 2005: s.187). Özellikle bu evrede yaşanan büyük kitle hareketleri, Anadolu'da değişen demografik yapının başlıca nedeni olmuştur. Erken Demir Çağı ve ardından yaşanan "Karanlık Çağ" ile birlikte Anadolu'da çivi yazısının ortadan kalktığı, arkeolojik verilerin oldukça kısıtlı kaldığı bir dönem yaşanmıştır (Köroğlu, 2012: s.70). Dolayısıyla dönemi aydınlatan literatür, çoğunlukla Anadolu dışı kayıtlardan oluşmuştur. Özellikle Deniz Kavimleri için Mısır, Anadolu'nun siyasi yapılanmaları için Asur kayıtları bu bağlamda önemli veriler sağlamıştır.

Erken Demir Çağı öncesi MÖ 2. binyılda Anadolu'nun siyasi görünümünü, genel hatlarıyla, Orta Anadolu'da Hititler, Karadeniz bölgesinde Kaşkalar, Kastamonu bölgesinde Palalar, Güney ve Batı Anadolu'da Lukkarlar oluşturmaktaydı. (Alp, 2000: s.1; Memiş, 2009: s.62; Melchert, 2011: s.20). Erken Hitit döneminde ise Doğu ve Güneydoğu'da kabileler şeklinde yayılım gösteren Hurri halkı varlık sürerken, MÖ 2. binyılın ortalarında Hint-Avrupa/Aryan kökenli göçlerle birlikte Mitanniler bu coğrafyaya gelerek Hurriler üzerinde üstünlük kurmaya çalışmıştır (Yıldırım, 2017: s.151). Bu tarihten sonra Hurri topraklarında (özellikle Kuzey Suriye) birlikte yaşamaya başlayan bu iki halkın yönetici sınıfı Mitanniler'den, halkınsa büyük çoğunluğu Hurriler'den meydana gelen karma bir yapı oluşturmuşlardır (Yıldırım, 2017: s.151).

Anadolu'nun 2. binyıldaki siyasi haritası MÖ 12. yüzyılın başlarında neredeyse tamamıyla değişmiştir. Bu değişim, doğal ve beşeri faktörlerin de etkisiyle bir anda değil, belli bir zaman diliminde meydana gelen kaçınılmaz bir sonuç olmuştur. Böylesine geniş bir alanda bu denli bir değişimin nedenleri, araştırmalar sonucu rastlanan yangın tabakaları, kuraklık ve ardından yaşanan kıtlık sorunu, aynı döneme denk gelen depremler, demir metalürjisinin silah yapımında kullanılması ve bu dönemde yaşanan göçlerle açıklanmaya çalışılmıştır (Drews, 2014: s.35-51-77-81). Özünde bu dönemde yaşanan çeşitli sorunların, kuzeyden gelen istilacı Deniz

*Yazılı Kaynaklara Göre Erken Demir Çağında Anadolu'ya Yapılan Göçler ve
Anadolu'nun Değişen Siyasi Yapısı*

Kavimleri'nin kıta Yunanistan üzerinden göçe başlamasıyla patlak verdiği söylenebilir. Kuzeyden gelen Denizci kavimlerin göç hareketiyle birlikte Tunç Çağı son bulmuş, arkeolojik verilerin kesintiye uğradığı, araştırmacıların "Karanlık Çağ" olarak nitelendirdiği bir döneme girilmiştir (Childe, 2009: s.198; Yiğit, 2007: s.124).

Bu dönemde Anadolu'da yaşanan en radikal değişim elbette Anadolu'nun merkezî gücü Hitit Devleti'nin özellikle Orta Anadolu'da varlığını yitirmesi olmuştur. Özellikle aynı dönemde yaşanan kıtlık sorunu ve iç karışıklıklarla uğraşan Hitit Devleti'nin hali hazırda zor bir dönem geçiriyor olduğunu göstermiştir. Kimi araştırmacılar tahrip edilen pek çok yerleşim gibi Hattuşa'nın da bu şekilde istilaya uğradığı için terk edildiğini savunsa da, J. Seeher çalışmalarında, başta kraliyet ailesi olmak üzere planlı şekilde kentin terk edildiğini çalışmalarında ortaya koymuştur (Seeher, 2010: s.220-221; Aydıngün 2014: s.22). Bir müddet sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Hitit izlerinin devam ettiği Geç Hitit Krallıkları kurulmuştur. Bu irili ufaklı krallıklar, Doğu'da güçlenmekte olan Asur Devleti'nin genişleme politikaları doğrultusunda önemli bir bölgede yer aldıkları için birçok sefere maruz kalmıştır. Özellikle Anadolu'daki otorite boşluğu, bu anlamda Asur Devleti için en doğru zamanı sunmuştur.

1. Deniz Kavimleri Göçleri

Günümüz yaşam şartlarına ulaşana dek insanlık, teknolojik, coğrafi, askeri, ekonomi gibi alanlarda sayısız değişim yaşamıştır. Tarih boyunca yaşanan her değişim, insanı bugüne biraz daha yakınlaştırmıştır. Bu anlamda MÖ 12.yüzyılın başlarında yaşanan Deniz Kavimleri Göçleri / Ege Göçleri, her ne kadar sıkıntılı bir dönem gibi görünse de, insanı bugüne biraz daha yakınlaştıran önemli olaylardan biri olarak değerlendirilmiştir (Drews, 2014: s.3).

Deniz Kavimleri Göçleri Eskiçağ Tarihinde hala tam olarak açıklığa kavuşturulamamış önemli olaylardan birini teşkil etmektedir. Göçün sebepleri, etki alanı, göçe katılan halklar ve bu halkların nerelere yerleştikleri gibi sorulara, başta Mısır'dan ulaşılan kayıtlar olmak üzere, Ugarit vesikalari ve yerel kayıtlar incelenerek yanıt aranmıştır.

Araştırmacılar için böyle bir göçün neden ve ne şekilde olduğu konusu, kaynakların kısıtlı kalmasından dolayı merak konusu olmuştur. Bu konu üzerinde çeşitli fikirler öne sürülürken Rhys Carpenter döneme denk gelen iklimsel değişim ve beraberinde gelen kıtlık sorununa dikkat çekmiştir (Carpenter, 1966). Kıtlık sorunu yaşayan insanlar yeni yerler arayışı içinde vardıkları noktaları yakıp yıkarak ilerlemişlerdir. Bu konuyla ilgili Mısır Firavun'u Merneptah'ın, Karnak Yazıtında Libyalılar'a karşı kazandığı bir zaferi anlatırken şu ifadeleri kullanmıştır: "*Günlerini ülkede aylak aylak dolaşarak geçiriyorlar ve karınlarını günlük doyurmak için savaşıyorlardı; Mısır'a ağızlarına koyabilecekleri bir lokma aramak için gelmişlerdi*" (Drews, 2014: s.83). Aynı dönem Anadolu'da da kıtlık sorununun yaşandığını gösteren belgelere yine Mısır kayıtlarından ulaşılmıştır. MÖ 1270-1222 yıllarına tarihlendirilen belgelerde Mısır'dan Anadolu'ya tahıl sevkiyatı yapıldığına dair bilgilere rastlanmıştır (Aktüre, 2004: s.161). Mısır'dan gelen bu sevkiyatlar için Ugarit

Limanı, son derece önem taşımıştır. Fakat depremler sonucu Ugarit Limanı'nın tamamen yıkılması Hitit Devleti için kıtlık sorununun hat safhaya ulaşmasına neden olmuştur (Seeher, 1999, s. 25vd.: 623-634. Aydıngün, 2014: s.75). Hattuşa'nın planlı şekilde terk edilmesinin temel nedenlerinden biri de anlaşıldığı üzere kıtlık sorunu olmuştur (Schachner, 2013, s.150- 178.: Seeher, 2010; s. 220-221).

Bu dönemde yaşanan tahribatların yalnızca Deniz Kavimleri tarafından yakılıp yıkılarak değil, aynı zamanda depremler sonucu oluştuğuna dair görüşler de bulunmaktadır. Ugarit kazı başkanı C.F.A. Schaeffer bu görüşü Ugarit kentinde insan faktörüyle oluşan herhangi bir yıkım izine rastlamamış olmalarına dayandırmıştır (Schaeffer, 1968: s.753-768; Drews, 2014; s.36). Ona göre Ugarit, bir doğal afet sonucu yıkılmış ve bu afetten pek çok bölge de etkilenmiştir.

MÖ yaklaşık 1200'lerde yaşanan kaos ortamında bir diğer sorun ise demir metalürjisinin kullanılması olmuştur. Eski Ahitte yer alan bir bölümde Pelesetler'in demiri kullandıklarına dair bilgiler yer almıştır. Fakat Pelesetler'in veya diğer halkların bu madeni kullanmayı nasıl öğrendikleri konusu açıklığa kavuşturulamamıştır (Drews, 2014; s.78).

MÖ yaklaşık 1200'lerde Doğu Akdeniz Havzası içinde yaşanan problemler, anlaşıldığı üzere çeşitli nedenlere bağlanabilmektedir. Bu dönemde yaşanan doğal ve beşeri değişimler, halkları göçe mecburi bırakmış olmalıdır. Denizci ve istilacı bu halklar göç ederken vardıkları bölgelerde yıkımlara sebep olmuş ve kalıcı hasarlar bırakmışlardır. Göçlerden Anadolu, Ege Bölgesi, Yunanistan, Kıbrıs, Güney ve Kuzey Levant bölgeleri en fazla etkilenen coğrafyalar olarak değerlendirilmiştir.

2. Yazılı Kayıtlar Işığında Deniz Kavimleri Göçlerine Katılan Halklar

Göçlerin nedenleri ve bu dönemde yaşanan olaylar üzerine çeşitli değerlendirmeler yapılırken merak edilen bir diğer husus ise göçe katılan halkların kimler olduğu konusu olmuştur. Bu konuda dönemi aydınlatan kayıtlar içerisinde: Amarna Mektupları¹ (Moran, 1992), Firavun III. Ramses dönemine tarihlendirilen Medinet Habu Tapınağı duvarlarındaki yazıtlar (Breasted, 1906a: Edgerton & Wilson, 1935), aynı döneme ait Harris Papirüsü (Breasted, 1906a; s.87-205), Firavun Merneptah dönemine ait, Karnak Tapınağı üzerinde bulunan Karnak/Merneptah Yazıtı (Breasted, 1906b), II. Ramses döneminine ait Wenamun hikâyeleri (Pritchard, 1969; s.25-29: Winand, 2011; s.541-560) , başlıca Mısır kaynaklarını oluşturmuştur.

Deniz Kavimleri Göçleri ve dönemi aydınlatmaya yardımcı diğer kayıtlar ise Ugarit² Vesikaları içerisindeki Alaşia/Alaşıya Kralı ve Ugarit Kralı arasındaki

¹ Mısır'ın Tell El Amarna köyünde bulunan bu kayıtlar içerisinde Deniz Kavimleri hakkında bilgi sağlayan kısımlar: EA. 38, EA. 81, EA. 122, EA. 123, EA. 151 numaralı mektuplardır. bkz. William L. Moran, *The Amarna Letters*, The John Hopkins University Press, USA 1992.

² Bugünkü Ras-Şamra olarak bilinen Ugarit, özellikle Kıbrıs ve Anadolu ve Mısır ticareti için önemli bir liman kenti olmuştur. bkz. Benno Landsberger, "Ras-Şamra'da Bulunan Çivi Yazısı Vesikalarının Kültür Tarihi Bakımından Önemi", *Anakara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* (Çev. : Şükrü Akkaya), Cilt 1, S. 1, Ankara 1942, s.85-86

*Yazılı Kaynaklara Göre Erken Demir Çağında Anadolu'ya Yapılan Göçler ve
Anadolu'nun Değişen Siyasi Yapısı*

yazışmalar³ (Nougayrol, 1968; s.1-324), Kıbrıs-Minos Belgeleri⁴, Hitit Belgeleri ve yerli kayıtlar içerisinde son dönem ilgi uyandıran ve geçerliliği tartışmalı olan Afyon Beyköy II⁵ yazıtı olmuştur (Zangger & Woudhuizen, 2017; s.9-56).

Bu kayıtlar doğrultusunda göçe katıldığı bilinen Deniz Kavimleri ve göç ettikleri coğrafyalar belirlenmeye çalışılmıştır. Kayıtlardan anlaşıldığı üzere göçe katılan halklar: Lukka, Şerden, Şekelesh, Tjekker/Zakaru, Ekweş, Denyen/Danuna, Peleset, Tereş/Turşa, Weşheşler'dir. Bu kavimlerin kökenleri konusunda G.Maspero genel anlamda Yunanistan Kıtası ve Batı Anadolu içerisinde sınırlandırılmasını önermiştir (Woudhuizen, 2006; s.35-36). Bir başka görüş sunan Eduard Meyer, bu halkların "Ege Denizi civarında" sınırlandırılmasını önermiştir (Drews, 2014; s.64).

Erken Demir Çağı'nda yaşanan bu göçe katılan kimi halkların göçlerle birlikte Anadolu'ya yerleştiği düşünülmüştür. Bu halklardan ilki ileride Likya adını alacak olan bölgeye, genel anlamda Güneybatı Anadolu'ya konumlandırılan Lukkalar'dır. Lukkalar, Amarna Mektuplarında (EA. 38) korsancılık faaliyeti yapan bir halk olarak tanımlanmıştır (Moran, 1906b; s.11-12). Mısır kayıtlarında ise bu halkın paralı asker olarak görev yaptıkları, Firavun Merneptah (MÖ 1212-1203) dönemine ait kayıtlarda yer almıştır (Breadted, 1906b; s.241). Lukkalar'ın aynı zamanda MÖ 1286-1274 Kadeş Savaşı sırasında Hitit kralı II. Mursili'nin ordusuna katıldıkları bilinmektedir (Dinç, 2010; s.6). Ayrıca Ugarit ve Alşıya Kralı arasındaki yazışmalarda RS. 20.238 numaralı mektupta Lukka ülkesinden bahsedilmiştir (Nougayrol, 1968; s87-88-89).

Deniz Kavimleri'nden Denyen/Danuna halkının coğrafi sınırlandırılması konusunda çeşitli fikirler sunulmuşsa da çoğunlukla Kilikya/Kizzuwatna bölgesindeki Adana'ya yerleştikleri düşünülmüştür (Simon, 2014; s.391: Slimbeti & D'amato, 2015; s.22: Halpern, 2006-2007; s.15: Cline & O'Connor, 2003; s.115). Karatepe Kalesinde bulunan Luwice-Fenikece yazıtta Arami kökenli Azitawadda'nın kendisine "Danuna Kralı" demesi, kendisinden önce burada Danunalar'ın hüküm sürdüğü fikrini desteklemiştir (Kurt, 2009a; s.331). Amarna kayıtlarında EA. 151 numaralı mektupta, Abi-Milki, Firavun'a "Danuna kralı öldü; kardeşi ölümünden sonra kral oldu ve

³ Ugarit Vesikalari içerisinde bulunan RSL. 1, RS. 20.238, R.S. 20.18, RS.34.129, R.S. 20.168 numaralı mektuplar, Deniz Kavimleri ve bu dönemi aydınlatan bilgiler içermiştir. bkz. Jean Nougayrol, "Ugarit et Alasia", *Ugaritica V*, (Ed.: Claude F.A Schaeffer), Paris Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris 1968.

⁴ Bu konuda Enkomi Silindiri (Inv 19.10) ve Kalavassos Silindiri (K-AD 389) için bkz. Fred C. Woudhuizen, *The Language of Linear C And Linear D From Cyprus*, Dutch Archaeological and Historical Society, Amsterdam 2017.

⁵ Günümüz Afyon'un Beyköy ilçesinde bulunan bilim dünyasında tartışmalara sebep olan Luwice Hiyeroglif kayıttır. Beykö II. yazıtı transkripsiyonu ve hakkında detaylı bilgi için: bkz. Eberhard Zangger & Fred Woudhuizen, "Rediscovered Luwian Hieroglyphic Inscriptions From Western Asia Minor", *TALANTA*, Vol. 50, 2017, ss. 9-56: Fred Woudhuizen & Eberhard Zangger "Arguments For The Authenticity Of The Luwian Hieroglyphic Texts From The Mellaart Files", *TALANTA*, L, 2018, ss. 183-212. Ayrıca bu kayıtın doğruluğu konusundaki tartışmalı fikirler için bkz. Şevket Dönmez, Varlığı Tartışmalı Beyköy Hiyeroglifi", *Tarih Dergisi*, S. 48, 2018, ss.72-75.

toprakları barış içinde" diyerek Danunlar hakkında bilgi vermiştir (Moran, 1992; s.238-239). Danunalar'dan bahseden bir diğer kayıt, III. Ramses'in hükümdarlığının 8. yılına ait bir yazıttır. Kayıтта III. Ramses, Danunalar'ın da olduğu Deniz Kavimlerinden oluşan bir koalisyondan ve bu koalisyona karşı kazandığı zaferden bahsetmiştir (Edgerton & Wilson, 1935; s.53: Breasted, 1906b, s.37-38). III. Ramses Harris Papirüsü'nde bir kısımda Danuna halkına karşı zaferini "*Dnn*"i kendi adalarında *kılıçtan geçirdim*" sözleriyle ifade etmiştir.

Göçe katılan ve Anadolu'da bir bölgeye konumlandırılan diğer bir denizci kavim Tjekkerler'dir. Tjekkerler Mısır kayıtlarında paralı askerler olarak tanımlanmışlardır. III. Ramses'in 8.yılındaki konfederasyon içinde yer alan halklardan biridir. III. Ramses bu topluluk ile hem karada hem denizde savaşmış ve savaştan zaferle ayrılmıştır (Edgerton & Wilson, 1935; s.53: Breasted, 1906b, s.37-38) . Yine III. Ramses, dönemine ait Harris Papirüsü'nde "*Tjkr ile Prst*"i küle çevirdim" sözleriyle Deniz Kavimlerine karşı kazandığı zaferi kaydettirmiştir (Kuhrt, 2013b; s.9: Breasted, 1906a, s.201).

Tjekkerler, Teukroi halkı ile ilişkilendirilip Dardanelli olarak bilinen Troad bölgesine konumlandırılması önerilmiştir (Aydingün, 2014; s.39: Woudhuizen, 2006; s.118). Bu konuda MÖ 11. yüzyılda Wenamun Raporu⁶ önemli bir bilgi içermiştir. Wenamun'un seyahatlerinin anlatıldığı ilgili kısımda: "*Tjekker'in bir kasabası olan Dor şehri*" ifadesini kullanmıştır (Pritchard, 1969; s.26: Breasted, 1906a, s.275). Anlaşıldığı üzere Tjekkerler, göçlerden bir müddet sonra Filistin'in Kuzeyine yerleşmiş olmalıdırlar.

Ekweş halkı, Firevun Merneptah'ın 5. yılına ait kayıтта yer almıştır. Mısır'a karşı savaşan Libya ordusu içinde bulunan ve savaş sonrası en fazla esir sayısına (2201) sahip olan denizci halklardan biri olarak kaydedilmiştir (Salimbeti & D'amato, 2015; s.23). Ekweşler'in kökenleri konusunda çoğunlukla onların Ahhiyavalılar, ya da Myken Akhaları/Miken Akaları oldukları konusunda birleşilmiştir. (Çapar, 1987; s.17-18).

Deniz Kavimlerinden Tereş/Turşa halkı yine Merneptah'ın 5. yılına ait savaşta Libya ordusu içerisinde yer alan gruptan biri olmuştur. Savaş sonrası 742 Tereş savaşçısı esir alınmıştır (Cline, 2014; s.6: Salimbeti & Diamato 2015; s.8). Tereşler'in Troya halkı olduğu ve Truva Savaşı'ndan sonra göçlere katıldığı yönünde görüşler bulunmaktadır. Bu konuda bir başka görüşe göre ise Tereşler'in önce Batı Anadolu'ya yerleşen Tyrsenialar oldukları, bir müddet sonra İtalya'ya yerleşip Etrüksler olarak adlandırıldıkları yönünde olmuştur (Moreu, 2003; s.108: Cline, 2014; s.6: Cline & O'Connor, 2003, s.113).

⁶ Wenamun'un maceralı seyahatlerinin anlatıldığı, içerisinde pek çok yer adı bulunan eserdir. Detaylı bilgi için bkz. Jean Winand, "*The Report of Wenamun: A Journey in Ancient Egyptian Literature*" *Ramesside Studies in Honour of K. A. Kitchen*, (Ed.: Mark Collier - Steven Snape), Rutherford Press Limited, Great Britain 2011, ss.541-560: James B. Pritchard, *Ancient Near East Texts Relating to the Old Testament*, Princeton University Press, New Jersey 1969, s.25-29

3. Deniz Kavimleri Sonrası Anadolu'nun Yeniden Şekillenen Siyasi Yapısı

MÖ yaklaşık 1200'de Doğu Akdeniz Havzası içinde yaşanan Deniz Kavimleri Göçlerinin ardından Anadolu'da yazılı kaynakların sustuğu bir döneme, yani Karanlık Çağlar'a girilmiştir. Bu dönem hakkında Anadolu dışı kaynaklardan kısıtlı bilgilere ulaşılabilmektedir. Özellikle Asur Kral Yıllıkları bu süreçte ve sonrasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kurulan Geç Hitit Krallıkları için en değerli kayıtları oluşturmuştur.

Deniz Kavimleri Göçleri sonrası Anadolu'da siyasi görünüm tamamen değişmiş, yerleşim büyük oranda doğuya kaymıştır. Hitit otoritesinin yerine irili ufaklı yerel krallıklar meydana gelmiş ve krallıklar bir müddet daha Hititli siyasi ve kültürel unsurları devam ettirmişlerdir. Bu krallıkların stratejik konumları ticaret yolları için büyük avantaj sağlarken, öz kaynak bakımından zengin oluşları onları son derece değerli kılmıştır. Dönemin büyümekte olan gücü Asur Devleti'nin yayılmacı politikası kapsamında Doğu ve Güneydoğu Anadolu, elde etmek istediği en kilit bölgeler olmuştur (Kurt, 2009b; s.1). Bu bölgeleri ele geçirerek Asur, Akdeniz'e ulaşmayı, devleti, en uzak sınırlara kadar genişletmeyi planlamıştır. Nitekim bu amacına ulaşmayı başarmış ve sınırlarını Akdeniz'den Mısır'a, Anadolu'dan İran'a kadar genişletmiştir (Baş, 2019; s.7: Kuhrt, 2013, s.124). Hedeflerine ulaşana dek Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Geç Hitit Krallıklarına sayısız seferler düzenlemiştir. Bu seferlere ilişkin verilere büyük ölçüde Asur Kral Yıllıklarından ulaşılmıştır.

Bu dönemde Anadolu'nun siyasi görünümüne bakıldığında zaman: Günümüz Kayseri, Nevşehir, Niğde illeri civarında Tabal Krallığı (Yiğit, 2000: s.177; Duymuş, 2011: s.36), Gaziantep ve kısmen Cerablus'ta Karkamış Krallığı (Peker, 2005: s.38; Marchetti, 2016: s.46), Adıyaman ili civarında Kummuh Krallığı (Mutlu, 2015: s.99-100; Özkan, 1993: s.67), Kahramanmaraş bölgesinde Gurgum (Konyar, 2008: s.60), Çukurova bölgesinde Que ve Hilakku (Yıldırım, 2016b: s.183; Kurt, 2008: s.118-119), Hatay ve Amik Ovasını kapsayan bölgede Patina Krallığı (Harrison, 2010: s.79), Gaziantep'in Zincirli ilçesinde Sam'al Krallığı görülmektedir (Lipinski, 2000: s.233;Yıldırım, :2018, s.166).

Dönemin değişen güç dengelerine göre Urartu, Asur ve Aramiler'in siyasi ve sosyo-kültürel etkisinde kalan bu yerel krallıklar, MÖ yaklaşık 700'lere kadar kimi zaman Asur himayesinde kalmış, kimi zaman da bağımsız bir yapı sergilemişlerdir.

Geç Hitit Krallıkları dışında I. binyılın başlarında doğuda kurulan Van merkezli Urartu Devleti (Barnett, 2008: s.314), Hitit Devleti'nin yıkılmasıyla Orta ve bir müddet sonra Güney Anadolu'da etkin bir güç haline gelen Frigler Anadolu'nun idari yapısını oluşturan diğer unsurlar olmuşlardır (Brixhe, 2008: s. 70vd.: Bülbül, 2009: s.79; Akurgal, 2005: s.247). Bu unsurlar Asur yayılmacı politikası için bir tehdit olarak algılanmış ve Asur'a karşı özellikle Urartu Devleti çeşitli koalisyonlara liderlik etmiştir. Çilingiroğlu, 1997: 38vd.

4. Arami Göçleri ve Anadolu'da Kurulan Arami Krallıkları

Deniz Kavimleri Göçleri'nin ardından Anadolu MÖ 11 yüzyılda başka bir göçe daha tanıklık etmiştir. Bu göç, Batı Sami Kökenli Aramiler'in Suriye üzerinden Kuzey Suriye, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya dalgalar halinde gerçekleştirdikleri Arami Göçleri'dir.

MÖ 3. ve 2. binyılın başlarında Mezopotamya'da göçebe kabileler şeklinde varlık sürdüren Aramiler'e ilk olarak Akad Kralı Naramsin dönemine (MÖ 2259-2223) ait bir kayıta,⁷ rastlanmıştır (Yıldırım 2016a; s.123). Bu göçebe topluluğun, Ahlamū, Sutu ve Caldeli kavimlerle ilişkili oldukları düşünülmüştür (Lipinski, 2000; s.25). Dil olarak ise Tunç Çağında Suriye'de ortaya çıkan Aramice'yi konuşmuşlardır (Cook, 1997; s.178). Bu dil⁸, Fenikece ve İbranice ile aynı dil ailesine mensup olup MÖ 7.yüzyıldan sonra Yakınoğu'da en yaygın kullanılan dillerden biri haline gelmiştir (Pardee, 2009; s. 51-71.:Pardee-Layton, 1988; s. 172-189.:Duymuş Florioti, 2012; s.24: Yıldırım 2018, 166 vd.).

Aramiler, MÖ 1200 sonrası siyasi güç dengelerinin değiştiği bir döneme girilmesiyle yerel krallıklar halinde ön plana çıkmış, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Luvili, Hurrili, Mitannili ve Hititli unsurlar bir arada yer almışlardır. Bu yeni düzende Aramili kabileler kuzeye ilerleyerek kendilerine yeni yaşam alanı oluşturma çabasına girmiş ve bu coğrafyaya ulaşıp hem yerli halk ile karışmış hem de kendi kültürlerini yaymışlardır.

Aramiler Anadolu'nun dođu ve güneydoğusunda yerel kent krallıkları kurmuşlardır. Bu krallıklar Asur'un yayılmacı politikası doğrultusunda birer tehdit unsuru olarak görölmüştür. Bu yüzden tıpkı Geç Hitit Krallıkları gibi, çokça sefer düzenlenen bölgeler haline gelmişlerdir. Bu krallıklar hakkında Aramice kayıtlar dışında Asur kayıtları önemli ölçüde bilgi sağlamıştır. İlk olarak I. Tiglat-Pileser dönemine (MÖ 1114-1076) ait kayıtlardan birinde Aramiler'den řu şekilde bahsedilmiştir: "Yılda iki kere, toplamda 28 defa Ahlamū-Aramileri'ni (^{Kur}Ađ-la-me-e Ar-ma-a-iameş) takip etmek için Fırat'ı geçtim. Onları Amurru ülkesi Tadmor'dan, Suhu ülkesi Anat'tan ve Karduniař'ın (Babil) Rapiku kenti kadar uzakta yendim. Ganimetlerini ve mallarını şehrim Asur'a getirdim." (Lipinski, 2000; s.35-36: Yıldırım ve Pekřen, 2013; s.42)

⁷ A-ra-me^{ki} olarak kaydedilen sözcük Babilce "arammu" Arapça "arim" "baraj" anlamına gelmektedir. bkz. Edward Lipinski, *The Aramaeans: Their Ancient History, Culture, Religion*, Orientalia Analecta, Leuven Peeters 2000, ss.30-32,

⁸ Anadolu'da bulunmuş olan Aramice kayıtlar ve dönem ile ilgili Anadolu'dan ulaşılmış diğer kayıtlar için bkz. Nurgül Yıldırım, "Demir Çağında Anadoludaki Aramilerin Politik Coğrafyası", *Cappadocia Journal of History and Socia Science*, Vol 6, 2016, ss.121- 137, ss.128.; Faruk Akyüz, "Anadolu'dan, 2018-2020 Arası Yayınlanan ve Yayım Aşamasında Olan Yeni Asurca Tabletler", *Haberler*, 45, 2020.

*Yazılı Kaynaklara Göre Erken Demir Çağında Anadolu'ya Yapılan Göçler ve
Anadolu'nun Değişen Siyasi Yapısı*

Anadolu'da kurulan Arami Krallıklarından en batıda yer alanı Bêt-Brutaş Krallığı olmuştur. Bu krallık genel anlamda Kayseri, Niğde, Nevşehir illerini kapsayan coğrafyada Tabal Krallığı'nın daha kuzeyine konumlandırılmıştır. Hakkındaki ilk bilgilere Yeni Asur Döneminde II. Sargon'a ait yıllıklarda rastlanılmıştır (Postgate, 1973; s.30-31-32). Tabal Kralı Ambaris ile II. Sargon arasındaki bir anlaşma sonrası kurulan bu krallık kısa süre sonra Asur egemenliğine girmiş bu yüzden Arami özelliklerini çok fazla yansıtamamıştır (Yıldırım, 2016a, s.125-126).

Sam'al/Yu'addi/Bêt-Gabbar Krallığı Arami kültürünün en fazla yansıttığı krallık olmuştur. Bu krallık günümüz Gaziantep İli Zincirli köyüne konumlandırılmıştır (Lipinski, 2000; s.235: Bülbül, s.407). MÖ 920'den sonra Gabbar isimli Arami Beyi tarafından ele geçirilerek Bet Gabbar adını almıştır. Bir süre Karkamış Krallığı etkisinde kaldıktan sonra yaklaşık MÖ 900'den sonra bağımsız bir siyasi yapıya dönüşmüştür (Yıldırım, 2018; s.166).

Sam'al adına ilk olarak III. Salmanassar'ın sefer kaydında rastlanılmıştır (RIMA, III; s.9). Kayıtta Sam'al, yönetiminde II. Panamuwa adında bir kralın bulunduğu ve Asur'a bağlı bir siyasi yapı halinde görülmüştür (Yıldırım, 2016a; s.127). II. Sargon dönemine ait bir kayıta ise Bet Gabbar Krallığının başına Bar-Raqqâb isimli Asurlu bir yönetici getirilmiştir.

Guzana/Bêt Bahiani Krallığı, merkezi Guzana günümüz Tell Halaf olan, Türkiye-Suriye sınırında stratejik bir konuma sahiptir. Bet Bahiani Krallığı ilk olarak II. Adad-Nirari dönemi kayıtlarında yer almış olup, Abi Slamu'ndan alınan haraçtan "*Habur Nehri'ni geçtim ve Bêt-Bahianili adam Abi-salamu'nun ele geçirdiği Guzana kentine yürüdüm.*" sözleriyle bahsedilmiştir (RIMA, II; s.153: Millard & Bordreuil, 1982;136-137: Duymuş Florioti, 2012; s.29). III. Salmanassar döneminde yine Bet Bahiani Krallığından alınan bir haraca ilişkin kayıtlar şu şekilde yer almıştır: "*Denizden dönüşümde Guzanalı Asu'nun at, sığır, koyun, şarap, iki hörgüçlü iki deveden oluşan haracını kabul ettim, onları şehrim Asur'a taşıdım.*" (Duymuş Florioti, 2012; s.31). Asur Kral Yıllıklarından son olarak II. Sargon'a ait belgelerde adı geçen krallık diğer Arami Krallıkları gibi MÖ 7. yüzyıldan sonra tamamen Asur'a bağlanmıştır.

Arami Krallıkları içinde en kuzeyde yer alan krallık Bêt Zamani Krallığı olmuştur. Bu krallığın başkenti günümüz Diyarbakır iline lokalize edilen Amedi olarak belirlenmiştir (Szuchman, 2009; s.56). Asur belgelerinde ilk olarak II. Tukulti-Ninurta dönemine (890–884) ait kayıtlarda rastlanılmıştır. Bu dönemde Bet Zamani, Asur'a bağlı bir görünüm sergilemiştir (Yıldırım, 2012; s.3). Asur Kral Yıllıklarında V. Şamşi-Adad (MÖ 823-811) dönemine kadar bu krallıkla ilgili bilgiler devam etmiştir.

Geç Hitit Krallıklarından günümüz Hatay iline konumlandırılan Patina Krallığı, Aramili krallar tarafından yönetilmesiyle Unqi adını almıştır. III. Tiglat- Pileser, MÖ 738 yılında Urartu üzerine düzenlediği bir seferin kaydında Unqi Krallığına hâkim olduğunu ve bu krallığı dört bölgeye ayırarak yönettiğini kaydetmiştir (Yıldırım,

2016a, s.128).⁹ Akdeniz ticareti açısından oldukça önemli bir konumda yer alan krallıkla ilgili olarak II. Sargon dönemine ait kayıtlarda bilgi içermiştir. Bu dönemden sonra ise tamamen Asur'a bağlı bir yapı haline getirilmiştir.

Sonuç

Erken Demir Çağı, başta Anadolu'da olmak üzere birçok köklü Eskiçağ uygarlığı için oldukça büyük yıkımların ve bu yıkımlara bağlı gelişen zorunlu değişimlerin yaşandığı bir süreç olmuştur. Kuraklık, depremler, iç sorunlar ve bunların doğal sonucu olan göçler bu dönemde siyasi ve demografinin yapının değişmesinin ana nedenleri olmuştur. Yaşanılan tüm bu değişimlerle dönemin önemli güçleri Hitit, Mitanni ve III. Babil devletleri son bulurken, Mısır önemli ölçüde güç kaybı yaşamıştır. Anadolu'da yaşanan merkezî otorite boşluğu, dönemin yükselmeye başlayan gücü Asur Devleti'nin harekete geçmesi için doğru zamanı hazırlamıştır.

Göçler sonrası yok olan devletler, tahribata uğrayan kentler ve değişen güç dengelerinin yanı sıra, bu dönemden sonra ticaretin geliştiği özellikle demirin kullanımının ve artan teknik işlevinin önemli rol oynadığı görülmüştür. Eskiçağ dünyasını özellikle siyasi ve sosyo-kültürel açıdan şekillendiren temel olgulardan olan göç ve ticaret, Anadolu coğrafyası özelinde bu dönemde birbirlerini destekleyerek Anadolu'nun yeni bir siyasi görünümüne kavuşmasını sağlamıştır. Deniz Kavimleri göçünün Anadolu'da oluşturduğu tahribat ya da etkiler yazılı kaynaklar aracılığıyla yeterince netleştirilememiş olsa da, göçün sonrasında yaşanan merkezi otorite kaybı ve bağımsız küçük krallıkların varlığı hem idari hem de demografik boyutta büyük bir değişimi gözler önüne sermiştir. Göçü başlatan halklar ile ilgili gerek hiyeroglif gerek çivi yazılı kayıtlar net bir sonuca varılmasına olanak sağlamamış olsa da, göçle Anadolu ve Doğu Akdeniz sahillerinde yaşanan değişimlerin arkeolojik veriyle de desteklenmesiyle bu büyük kitle hareketinin değerlendirilmesi az da olsa kolaylaşabilmiştir. Deniz kavimlerinin bahsi geçen coğrafyalardaki ticaret hayatına kattıkları ivme yadsınamaz bir gerçeklik olarak değerlendirilmiştir.

Anadolu'da değişen siyasal ve demografik yapıya MÖ 11. yüzyıldan sonra Aramili kabileler de katılmaya başlamıştır. Suriye üzerinden dalgalar halinde göç eden Aramiler, Geç Hitit Krallıkları'nın kurulduğu coğrafyada küçük kent krallıkları/beylikleri oluşturmuşlardır. Zamanla siyasi varlıklarının ötesinde özellikle mimari ve sanatta var olan köklü Hitit geleneğinin yavaş yavaş yerini Arami ve Asur etkileriyle yeniden şekillendirmesi güneyden Anadolu'ya gerçekleşen bu göçün Anadolu kültürü ve demografisi açısından daha net bir biçimde kalıcılığını sürdürdüğünü söylemek olası hale gelmiştir. Dönemin etkin gücü Asur'un baskısı, bu dönemde Aramiler üzerine yoğunlaşırken, bu krallıklar MÖ 7.yüzyıldan itibaren Asur'a bağlı bir siyasi yapı haline getirilmiştir.

⁹ *Unqi, Santal, Yaudi ve Patin* olmak üzere dört bölgeye ayrılmıştır. bkz. Nurgül Yıldırım, "Demir Çağında Anadoludaki Aramilerin Politik Coğrafyası", *Cappadocia Journal of History and Social Science*, Vol 6, 2016, ss.121- 137, ss.128.

KAYNAKÇA

- Aktüre, Sevgi (2004). *Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Akurgal, Ekrem (2005). *Anadolu Kültür Tarihi*, Ankara: TÜBİTAK.
- Akyüz, Faruk (2020). "Anadolu'dan, 2018-2020 Arası Yayımlanan ve Yayımlanmasında Olan Yeni Asurca Tabletler", *Haberler*, 45. (ISSN:1308-2078).
- Alp, Sedat (2005). *Hitit Çağında Anadolu*, Ankara: TÜBİTAK.
- Aydın, Haldun (2014). *Uygar Dünya'nın İlk Yıkılışı M.Ö. 1200*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Barnett, R.D. (2008). "Urartu", *The Cambridge Ancient History Volume III Part I The Prehistory of the Balkans; and the Middle East and the Aegean World, Tenth to Eighth Centuries B.C.*, (Ed.: John Boardman vd.), Cambridge University Press, Cambridge, ss.314-363.
- Baş, Ayla (2019). *Yeni Asur Krallığı'nın Kuzeybatı İran Politikaları ve Kültürel Yansımaları*, İstanbul: Hiper Yayınları.
- Breasted, James Henry (1906). *Ancient Records of Egypt, Historical Documents From the Earliest Times to the Persian Conquest*, Volum IV, Chicago: University of Chicago Press.
- Brixhe C. (2008). "Phrygian". *The Ancient Languages of Asia Minor*. Cambridge University Press.
- Bülbül, Cemil (2014). "Aramiler", *Tarih Okulu Dergisi*, S. 19, ss. 405-42.
- Carpenter, Rhys (1966). *Discontinuity in Greek Civilization*, Cambridge University Press.
- Ceylan, Alpaslan - Kozbe, Gülriş vd. , *Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri TAY 6 Demir b*, İstanbul: Ege Yayınları
- Childe, V. Gordon (2009). *Tarihte Neler Oldu*, (Çev.: Alaeddin Şenel, Mete Tunçay), İstanbul Kırmızı Yayınları.
- Cline, Eric H. - O'Connor David (2003). "The Mystery of the Sea Peoples", *Mysterious Lands (Encounters with Ancient Egypt)* London: UCL Press.
- Cline, Eric H. (2014). *1177 B.C. The Year Civilization Collapsed*, New Jersey: Princeton University Press.
- Çilingiroğlu, A., *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı*, İzmir 1997.
- Cook, Edward M. (1997). "Aramaic Language and Literature " *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, (Ed.: Erich Meyers), Volume 1, Oxford University Press, ss.178-187.
- Çapar, Ömer (1987). "Ege Göçleri Sonrası Batı Anadolu" *Anadolu Demir Çağları*, (Ed.: Altan Çilingiroğlu), İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, ss.13-34.

Nurgül YILDIRIM & Şeyma ERENKUL

- Dinç, Senem (2010). *Hellenistik ve Roma Çağlarında Likya'da Kent Birlikleri*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Dönmez, Şevket (2018). "Varlığı Tartışmalı Beyköy Hiyeroglifi", *Tarih*, S. 48, ss.72-75.
- Duymuş, Hande (2011). "Asur Kaynaklarına Göre Demir Çağı'nda Tabal Krallığı" *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt. 2, S. 3, ss.34-46.
- Drews, Robert (2014). *Tunç Çağı'nın Sonu*, (Çev.: Tolga Ersoy ve Gürkan Ergin), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Edgerton, William F. ve Wilson, John A. (1935). *Historical Records of Ramses III, The Texts in Medinet Habu, Volumes I and II, Translated with Explanatory Notes*. Chicago.
- Florioti Duymuş, Hande (2012). "Yeni Asur Dönemi Yazılı Kaynaklarında Bit- Bahiyani Arami Krallığı", *Tarih Okulu*, S.12, s. 28-34.
- Genz, Hermann (2011). "The Iron Age in Central Anatolia," (Ed.: Gocha. R. Tsetskhladze), *Greece, Anatolia, the Black Sea and Europe in the 1st Millennium BC. Colloquia Antiqua 1*, Peeters Leuven – Paris – Walpole, ss. 331- 368.
- Grayson, A. Kırk (1991). *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC I (1114- 859 BC) (The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods Volume 2)*, (RIMA), Toronto Buffalo and London: University of Toronto Press.
- Grayson, A. Kırk (1996). *Assyrian Rulers Of The Early First Millennium BC II (858- 745 BC) (The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods Volume 3)*, (RIMA), Toronto Buffalo London: University of Toronto Press.
- Halpern, Baruch (2006-2007). "The Sea Peoples and Identity", *Scripta Medditerranea Volume 27-28*, ss.15-32.
- Harmanşah, Ömür (2018). "Karşılaşmalar Etkileşimler ve Ortak Bir Kültürel Alan: Assur İmparatorluğu ve Demir Çağı Suriye-Hitit Devletleri", *Assurlular: Dicle'den Toroslar'a Assur'un Krallığı*, (Ed.:Kemalettin Köroğlu, Selim Ferruh Adalı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ss.256-275.
- Konyar, Erkan (2008). " MÖ I. Binyılda Kahramanmaraç Gurgum Krallığı", *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.180, ss.60-66.
- Konyar, Erkan (2010). "İlk Tunç Çağı'ndan Orta Demir Çağı'na Kahramanmaraş", *Dağların Gazeli Maraş*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 125-155.
- Köroğlu, Kemalettin (2006). *Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıçtan Perslere Kadar*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Köroğlu, Kemalettin (2012). "Demir Çağı'nda Önasya ve Urartu Krallığı", *Aktüel Arkeoloji*, S 30, ss.68-81.
- Kuhr, Amelie (2013). *Eski Çağ'da Yakındoğu M.Ö. 3000-330*, Cilt 2, (Çev.:Dilek gendil) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

*Yazılı Kaynaklara Göre Erken Demir Çağında Anadolu'ya Yapılan Göçler ve
Anadolu'nun Değişen Siyasi Yapısı*

- Kurt, Mehmet, (2008). "Que Ülkesi Ve Yeni Asur Devleti"nin Anadolu Politikası Bakımından Önemi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, S. 3, ss.117-134.
- Kurt, Mehmet (2009c) "Kilikya"da Yeni Asur Egemenliği ve Yerel Güçler" *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 21, 2009, ss. 327-337.
- Lipinski, Edward (2000). *The Aramaeans: Their Ancient History, Culture, Religion*, Orientalia Analecta, Leuven, Peeters.
- Marchetti, Nicolò (2016). " Karkamış: Anadolu, Suriye Ve Mezopotamya'nın Kapısı", *Aktüel Arkeoloji*, S. 50, ss.44-56.
- Melchert, H. Craig (2011). *Luviler Anadolu'nun Gizemli Halkı*, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Memiş, Ekrem (2009). *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Millard, A R. - Bordreuil P (1982). "A Statue from Syria with Assyrian and Aramaic Inscriptions", *The Biblical Archaeologist*, Vol.45, No.3, ss. 135-141.
- Moran, William L. (1992). *The Amarna Letters*, USA: The John Hopkins University Press.
- Moreu, J. Carlos (2003). "The Sea Peoples and The Historical Background of The Trojan" War, *Article published in Mediterranean Archaeology*, S.16, ss.107-124.
- Mutlu, Suzan Akkuş (2015). "Kummuh Ülkesi"nin Asur Devleti Açısından Önemi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* Cilt. 2, S. 7, ss.96-109.
- Nougayrol, Jean (1968). "Ugarit et Alasia", *Ugaritica V*, (Ed.: Claude F.A Schaeffer), Paris Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris 1968.
- Özkan, Süleyman (1993). "Kummuh/Kumaha", *Tarih İncelemeleri Dergisi*. S. 8, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, ss.65-80.
- Pardee, Dennis (2009). "A New Aramaic Inscription from Zincirli," *BASOR* 356, 2009, s. 51-71.
- Pardee, Dennis.-Layton, S. C. (1988). "Literary Sources for the History of Palestine and Syria: Old Aramaic Inscriptions", *The Biblical Archaeologist*, Vol. 51, No. 3, 1988; The American Schools of Oriental Research, s. 172-189.
- Peker, Hasan (2005). " Karkamış Krallığı", *Arkeo Atlas*, S. 4, ss.34-43.
- Pritchard, James B. (1969). *Ancient Near East Texts Relating to the Old Testament*, New Jersey: Princeton University Press.
- Postgate, J. N. (1973)"Assyrian Texts and Fragments", *Iraq*, Volume 35, ss.13-36
- Salimbeti, Andrea - D'amato, Raffaele (2015). *Sea Peoples of the Bronze Age Mediterranean C.1400 BC–1000 BC*, Osprey Publishing Elite, 204.
- Seeher, J. (1999). "Die Zerstörung der Stadt Hattuša", *Akten des Internationalen Kongresses für Hethitologie*, Würzburg 4-8, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, ss. 623-634.

Nurgül YILDIRIM & Şeyma ERENKUL

- Seeher, Jurgen (2010). "After the Empire: Observations on the Early Iron Age in Central Anatolia", *Luwian and Hittite Studies Presented to J. David Hawkins on the Occasion of his 70th Birthday*, Tel Aviv: Emery and Claire Yass Publications in Archaeology Institute of Archaeology Tel Aviv University.
- Schaeffer, C.F.A. (1968). "Comment Aires Sur Les Lettres Et Documents Trouves Dans Les Bibliotheques Privees D'ugarit", *Ugaritica V*, Mission De Ras Shamra Tome XVI, Paris 1968, ss. 607-768.
- Schachner, A. (2013). "Hattuša, Hitit İmparatorluğu'nun Başkenti/Hattuša the Capital City of the Hittite Empire", ed. M.Alparslan-M.Doğan-Alparslan, Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu/ Hitites an Anatolian Empire, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, ss.150- 178.
- Simon, Zsolt (2014). "Where Did the Kings of Danuna of EA 151 Rule" *There and Back Again– the Crossroads II" Proceedings of an International Conference Held in Prague*,(Ed.: Jana Mynářová, Pavel Onderka and Peter Pavúk), S.15– 18. ss.391-408.
- Szuchman, Jeffrey, "Bīt-Zamani and Assyria", *Syria* S. 86, 2009.
- Woudhuizen, Frederik Christiaan (2006). *The Ethnicity of the Sea Peoples*, (Doktora Tezi), Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Woudhuizen Fred - Zangger Eberhard (2018). "Arguments For The Authenticity Of The Luwian Hieroglyphic Texts From The Mellaart Files", *TALANTA*, L, ss. 183 – 212.
- Woudhuizen, Frederik Christiaan (2017). *The Language of Linear C And Linear D From Cyprus*, Dutch Archaeological and Historical Society, Volme 15, Amsterdam.
- Winand, Jean (2011). "The Report of Wenamun: A Journey in Ancient Egyptian Literature" *Ramesside Studies in Honour of K. A. Kitchen*, (Ed.:Mark Collier And Steven Snape), Great Britain, Rutherford Press Limited, ss.541-560.
- Yakubovich, İlya (2018). "Siyasi Haritada Luviler", *Aktüel Arkeoloji*, S. 64, ss.49- 63.
- Yıldırım, Nurgül (2012). "Yeni Asurca Belgelerde Geçen Amēdi Şehri", *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, Cilt 52, S.2, ss.1-9.
- Yıldırım, Nurgül (2016a). Demir Çağında Anadoludaki Aramilerin Politik Coğrafyası, *Cappadocia Journal of History and Socia Science*, Vol 6, ss.121- 137.
- Yıldırım, Nurgül (2016b). Yeni Asur Kral Yıllıkları Işığında Que (Çukurova Tarihi), *Tarihte Adana ve Çukurova*, Cilt 1, (Ed.: Yılmaz Kurt ve M.Fatih Sansar), Ankara: Akademisyen Kitabevi, ss. 183-202.
- Yıldırım, Nurgül (2017). "Mitanni Kralı Tusratta'nın Mektupları Çerçevesinde Diplomatik Evlilikler Üzerine Bir Değerlendirme", *Archivum Anatolicum* 11/1, ss.153-170.
- Yıldırım, Nurgül (2018). "Demir Çağı Kent Devletleri Döneminde Sam'al ve Yakın Çevresinde Kullanılan Luvice ve Sam'alca Kayıtlar Üzerine Genel Bir

Yazılı Kaynaklara Göre Erken Demir Çağında Anadolu'ya Yapılan Göçler ve Anadolu'nun Değişen Siyasi Yapısı

Değerlendirme", *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Vol 10, ss.163-178.

Yiğit, Turgut (2007). "Anadolu Uygarlıkları", *Uygarlık Tarihi*, (Ed.: İsmail Güven), Ankara: Pegem A Yayıncılık, ss.97-176.

Yiğit, Turgut (2000). "Tabal", *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, S.40, 3-4, ss.177- 189.

Zangger Eberhard - Woudhuizen, Fred (2018). "Rediscovered Luwian Hieroglyphic Inscriptions From Western Asia Minor", *Talanta*, Wolume 50.

Extended Abstract

Introduction

There was a migration that took place in the Anatolian and Eastern Mediterranean Basins in the early 12th century BC. From where and how this migration movement, namely "the Migration of the Sea Peoples/the Aegean Migrations, took place has been the subject of discussion in the scientific world. The main sources of research on this subject are the Amarna Letters, III. The Egyptian records are composed of the Medinet Habu Inscriptions from the Ramses Period and the Harris Papyrus that belong to the same period, the Merneptah Stele from the Pharaoh Merneptah period, and the Wenamun Report in which the journeys of Wenamun were described. It is evaluated that other important sources that shed light to the period are the Ugarite Documents, which contain the correspondences of the King of Ugarit and Alasia, the Cylinder of Kalavassos and Enkomi namely the Documents of Cyprus Minos, the Hittite documents and the Beykoy II Luwian hieroglyphic inscription, which lately appeared as controversial. In the light of the data obtained, it is thought that this migration movement was triggered by both natural and human factors experienced in the same period. Also, thanks to these records, information was provided on the tribes that participated in the Migration of the Sea Peoples. According to the records: the peoples of Lukka, Sherde, Shekelesh, Peleset, Denyen / Danuna, Tjekker, Weshest, Ekweh, Tursha have represented the peoples who participated in the migration.

It is evaluated that the origins of the Sea Peoples and where they settled are considered as a subject that is difficult-to-explain. Some researchers have suggested that some peoples were connected to the Anatolian geography. Among these suggestions, those that have been connected to Anatolia are as follows: it is suggested that Lycians, the people of Danuna / Denian, Tjkkers, the people of Ekweh and Teresh are related to the regions of Lycia, Adana, Troad, Ahhiyawa and Troy respectively.

The scope of influence and the damage caused by the Migration of the Sea Peoples have been quite wide. So much so that a new era has begun after the migrations, and the Early Iron Age has begun following the Bronze Age. While the regions of Greece, Aegean, Anatolia, Crete and Levant were seriously damaged, the

important forces of the period such as the states of Hittites, Mitannis, Babylonia the 3rd have disappeared, whereas the Egyptian State has lost power.

One of the regions affected the most by the migrations was the Anatolian geography. In Central Anatolia, the State of Hittites ended and along with it many settlements were destroyed. Following the "Dark Ages", a period when the resources were insufficient, the settlements in Anatolia were concentrated in the eastern and southeastern regions. In these regions, small city kingdoms were established under the name of the Neo-Hittite / Syrian Hittite Kingdoms, which have maintained the Hittite traditions for a while.

In this period, the political appearance of Anatolia is roughly as follows: the Kingdom of Tabal around Kayseri, Nigde and Nevsehir provinces today, the Kingdom of Kummuh around Adiyaman, the Kingdom of Karkamis in Gaziantep and partly Carchemish, the Kingdom of Sam'al in the Zincirli district of Gaziantep, the Kingdom of Gurgum in Kahramanmaras region, the Kingdom of Que and Hilakku in the Cukurova region, the Kingdom of Patina in the region covering the Hatay and Amik Plains, as well as the Van-based Kingdom of Urartu in Eastern Anatolia and the Phrygians in Central Anatolia.

One of the regions least affected by the migrations is Mesopotamia. The Assyrian State, which had begun to grow in this region, sought to take advantage of the authority gap in Anatolia. Being aware of the strategic position and the richness of natural resources of the Neo-Hittite Kingdoms, the Assyrian State, which was the effective power of the period, has organized numerous military expeditions to this region. The information on these expeditions was recorded in the Assyrian Royal Annuals, thus becoming one of the most important sources that illuminate the period. As seen from the annuals, even though these local kingdoms have formed coalitions against Assyria, they have not been successful. The Urartu State, which was established in this period and based in the city of Van, has constituted the biggest threat to Assyria's "expansionist policy". The Kingdoms of Urartu and the Neo-Hittites acted together against Assyria.

Result and Discussion

In this period when the socio-cultural diversity in Anatolia was high, another migration movement took place after the 11th century BC. Those who took part in this migration movement are Arameans coming from Syria to North Syria, East and Southeast Anatolia. Arameans took advantage of the authority gap in Anatolia and put their cultures across the geography where the Neo-Hittite Kingdoms were founded. Especially the Kingdom of Sam'al was the kingdom in which the Aramean culture was reflected the most.

After the Aramean Migrations Sam'al in Gaziantep / Zincirli, Bet Bahiani based in Tell Half on the Anatolian-Syrian border, Bet Zamani based in Amedi, Diyarbakir, and the Kingdoms of Unqi in the Hatay and Amik Plains have become the new elements in the political appearance of Anatolia. These kingdoms, just like the Neo-

*Yazılı Kaynaklara Göre Erken Demir Çağında Anadolu'ya Yapılan Göçler ve
Anadolu'nun Değişen Siyasi Yapısı*

Hittite Kingdoms, were under pressure by the Assyrians and fell under Assyrian rule completely after the 7th century BC.

After the migrations that took place in the Early Iron Age, commercial activities have improved. Especially with the increased use of iron, It began to be used in shipbuilding, which led to an improvement in sea trade. With the increase in transportation, interaction and thus the pace of advancement have also increased. This period has established the basis for the developing technology and production.